

Všude jen úzkost

Převažující duševní strastí dnes není ani nedostatek, ani nuda

JAN NĚMEC

Před patnácti lety vydal dnes již zesnulý sociolog Miloslav Petrusěk knihu *Společnosti pozdní doby*. Po úvodních kapitolách, kde si nalajnoval hřiště, nabídl překvapivě dlouhý seznam toho, jak soudobá společnost sebe samu nazývá: od alternativní a amerikanizované přes fragmentarizovanou, korporativní a pluralitní až ke zrychlující se. Nejnapadnější je zřejmě množství „post“ termínů: postindustriální, postmetafyzická, postmoderní, postrevoluční, postsekulární či posttotalitní společnost.

Zdálo se, že skončil průmysl, metafyzika, moderní doba, revoluce, náboženská sekularizace, politické totality a mnoho dalšího. Co začíná, to se tak úplně nevědělo, jak naznačují termíny, které se příliš neujaly: masturbační společnost, metronomická společnost, společnost konce organizovaného kapitalismu.

Jedno je jisté: těch pojmenování je příliš. Jako by společnost nevěděla, jaká je; jako by pro sebe marně hledala jméno, které by ji alespoň částečně vystihlo. Pro Petruska samozřejmě bylo součástí výzvy shromáždit co nejvíce termínů, přesto jeden v jeho seznamu chybí: úzkostná společnost. Možná, že když knihu vydal, nebyla ještě úzkost tak... rozšířená. Monografii *Společnost úzkosti* musel napsat Jan Géryk, autor o dvě až tři generace mladší.

Skrytá epidemie

Jak souvisí politika, čas a duševní zdraví, ptá se Géryk v podtitulu knihy. Právě propojování rovin, které obvykle analyzujeme paralelně, je její silnou ambicí. Autor (právník, politolog, ale i stand-up komik) se snaží ukázat, že to, jak se cítíme, má často co dělat více s tím, v jaké společnosti žijeme, než kdo jako jednotlivci jsme. A příliš dobře se necítíme. Dalo by se skoro říct, že probíhá skrytá epidemie.

Za poslední čtvrtstoletí se několikanásobně zvýšil počet psychiatricky diagnostikovaných pacientů a s tím spotřeba psychofarmak. Ze sociologického pohledu je ten nárůst příliš velký, aby ho bylo možné vysvětlit individuálně, případně tím, že odborná pomoc je dostupnější a vyhledat ji není takové stigma. Zejména mezi dospívajícími a mladými dospělými je nárůst diagnóz alarmující. Parafrázujeme-li Hrubínovu *Romanci pro křídlovku*, pro čím dál více lidí se život stává darem nad jejich síly.

Géryk připomíná, že různé verze politického uspořádání a organizace práce si vymíňují vlastní duševní strasti. Kapitalismus 19. století provázelo strádání dělnictva dané materiálním nedostatkem. Ten byl ve 20. století přinejmenším v západním světě odstraněn, místo strádání však zaujala nuda z příliš dobře organizovaného života provázeného na každém kroku autoritami. Právě proti tomu se bouřila generace

šedesátých let. Také nuda však byla odstraněna, hlavně kulturním průmyslem, jak jej dnes představuje třeba zvyvaná quality tv.

A s nudou zmizel i čas přemýšlet spíše než jen reagovat na nekončící příval podnětů. Převažující duševní strastí současnosti – v níž se podle autora stírá jasná hranice mezi prací a volným časem a přes veškeré možnosti a nabídku panuje pocit nenaplněnosti – tak není ani nedostatek, ani nuda, ale úzkost. Patří do ní tak rozdílné projevy jako sociální fobie, FOMO (fear of missing out), poruchy spánku, ale i environmentální žal.

Management místo idejí

Géryk hojně odkazuje hlavně ke dvěma autorům. K původně korejskému kulturnímu teoretikovi Byung-Chul Hanovi a ke zřejmě nejlivnějšímu současnému německému sociologovi Hartmutu Rosovi. Ten se stav společnosti pokusil vystihnout termínem „zběsilá strnulost“. Zběsilá proto, že život se na mnoha úrovních nebývale zrychluje. Čas nás utlačuje, nenaplňuje se, ale vyprazdňuje nás. Zejména ekonomika, technologie a věda tak zrychlily, že se vymkly politické kontrole.

Tato zběsilost je však zároveň strnulá: čím rychleji se společnost vyvíjí, tím méně je schopná kulturní integrace a sebe-reflexe. Přeshlapuje na místě ve starých narativích, aniž by byla s to rozvinout nové. Neví, jak se jmenuje. Právě proto v lidech vzrůstá úzkost. Podle Rosy se tak nacházíme v paradoxní situaci nebezpečné akcelerace i paralyzujícího znehybnění.

Zástavu lze vidět zejména v politice, která se z arény střetu idejí stala krizovým managementem, jenž je vždy o krok pozadu. Politika nejen ztratila ambici uvažovat o příčinách společenských potíží a řeší jen jejich důsledky, ale hlavně jí ujel vlak. Nestihá rychlejší obory, které se – v lepším případě – začínají regulovat samy, nebo si dělají, co chtějí. Vidět je to třeba na diskusích o umělé inteligenci. Pokud se ozývají varování, pak přímo z technologického tábora, zatímco politika řeší včerejší potíže typu GDPR a regulace sociálních sítí.

Politika a veřejný prostor přicházejí o klíčovou funkci místa, kde se běžnou řečí řeší věci, které se – tykají všech – ne-li dnes, tak zítra. Obecné zájmy vytlačila politika identit, ideje zahynuly v zákopech kulturních válek. Vítězí populisté, protože ti aspoň nahromaděnou úzkost proměňují na konkrétní strach: z imigrantů, bezdomovců, Ukrajinců nebo kdo je po ruce.

Úzká cesta

Co s tím? Géryk v závěru výborně napsané studie poučené současnou teorií nabízí několik nápadů. Možná jsme příliš vsadili na autenticitu a přecenili schopnosti být v jednom kuse sami sebou. Veřejnému prostoru by prospělo, kdyby se de-psychologizoval – být v roli neznamená být odcizený. Stejně tak bychom mohli vrátit do hry ideu veřejného prostoru jako místa dobré konverzace, nikoli hádek z předjednaných pozic.

Bylo by také dobré objevit nové velké příběhy – jeden o záchraně planety před tím, než se uvaří, se toto léto dost nabízí. A zmiňovaný Rosa rovněž klade důraz na ideu rezonance: je potřeba hledat způsoby, jak člověk může se světem smysluplně rezonovat, ať v práci, ve vztazích nebo ve společenském angažmá. Není to univerzální lék na úzkost, ale úzká cesta vedoucí k životu. ●

Autor je spisovatel.

Jan Géryk:
Společnost úzkosti
Host, 360 stran